

Sajó Sándor drámái.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

Drámái: 1. *Két szerelem.* Színmű 3 felv. (1897—98. körül). Pályázat a Nemzeti Színház Mészáros-díjára. Előadásra nem került. 2. *Zrínyi György házassága.* Verses történeti vígjáték 3. felv. (1901.) A Magy. Tud. Akad. a Telegi-jutalomra érdemesítette. Először a Nemzeti Színházban 1907. május 17. 3. *A gyáva.* Színmű 4 felv. (1904.) Először a Nemzeti Színházban 1906. január. 4. *Réz István.* Parasztdráma 3 felv. Vase Árpáddal. (1907.) Előadásra nem került. 5. *Zrínyi Péter.* Tört. dráma 3 felv., utójátékkal (1910—12 körül.) Előadásra nem került. 6. *Vihar.* Opera 1 felv. (Elveszett.) (Valamennyi színmű kéziratban a Sajó-család birtokában.)

Irodalom. A fővárosi napilapok ismertetései a bemutató előadások után. Akad. Értesítő 1902. 168—9. l. (Zrínyi György házassága). Akad. Ért. 1903. 186—193. l. (U. az.) Kath. Szemle 1907. 732. l. (U. az.) Vas. Újs. 1907. 21. sz. (U. az.) Új Idők 1903. Akad. Ért. 1910. 319—321. l. (Réz István.) Akad. Ért. 1914. 97. l. (Zrínyi Péter.) Magyar Irod. Lexikon 699. l. Magyar Színművészeti Lexikon. IV. k. 78. l. Tóth József: Sajó Sándor. Budapest, 1934. 11—14. l. és 20—23. l.

Sajó Sándor ma már inkább csak lírai, különösen irredenta költeményeiben él, mint a régi magyar formák kiváló művelője, aki költeményeiben a hagyományos, nemes magyar érzéseknek adott kifejezést. Drámái művei feledésbe merültek, pedig ezek sincsenek minden érték nélkül. Nemes, eszményi cél vezette itt is az író; ha nem is ért nagy színpadi sikereket, amelyek gyakran megtévesztik még a tárgyilagos bírálót is, mégsem mehetünk el szó nélkül Sajó Sándor színpadi művei mellett. Túlzott szerénysége nem egyszer volt akadálya annak, hogy drámái művei közül még a legjobb sem kerülhetett a maga idejében és kellő, gondos előadásban színre. A színházak világában járatlan volt. Ő, aki tiszta irodalmat akart adni a magyar színpadoknak, nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy akár világnézetét, akár nemes irodalmi elveit földadja a külső siker kedvéért. Bírálói sok jelességre akadtak drámái műveiben. Észrevették ugyan gyengéit is, de mindenesetre ők is okai voltak annak, hogy a költő, ki lelkesedéssel és nagy szeretettel fordult a dráma felé, végre is elkedvetlenedett és átengedte a helyet igen sok esetben a nálánál kisebb tehetségű, de élelmesebb vetélytársainak.

•

Sajó Sándor első drámai kísérlete még a múlt század végén keletkezett. *Két szerelem* háromfelvonásos színművét a Nemzeti Színház Mészáros-pályadíjára küldte be, de bírálói jutalomra nem érdemesítették. E művét csak kísérletnek minősíthetjük. Szerzője sok jóakarattal igyekezett feladatát megoldani, de kevés színpadtechnikai ismeretet árul el. Inkább csak ügyes párbeszédbe szedett, jelenetekre és felvonásokra tagolt elbeszélés. A mese vékonyzárlú, kevés érdeklődést keltő, ismert nyomokon haladó. A jellemekből fakadó drámai cselekvény helyett a kezdő drámaíró csak beszélteti személyeit, hol érdekesen, hol vontatottabban, de drámaiság nélkül. Röviden így foglalhatnók egy mondatba a *Két szerelem* — nem új — tárgyát: Két szerelmes különféle nehézségek leküzdése után végre is eléri boldogságát.

Tartalma a következő: Kémény Gáspár földbirtokos tönkrement. Leányát, Jolánt a meggazdagodott Godó Antalnak szánja feleségül. Godó Antalt ő segítette fiatal korában, s így reméli, hogy Godó hálából is elveszi majd leányát. Jolán azonban Tary Endrét szereti, aki valamikor Harsányi Irénnek, Kémény rokonának udvarolt. Harsányi Irén most itt él Kémény házában, és Kémény úgy gondolja, hogy Tary feleségül veszi majd Irént. Amikor Kémény felvilágosítja leányát anyagi romlásukról és rá akarja bírni, hogy Godónak, ki most már a Kémény-birtok urává lett, nyujtsa kezét, Jolán a leghatározottabban tiltakozik. Tary Endro pedig, ki Jolánt szereti, kijelenti Irénnek, hogy valamikor szeretne ugyan, de Irén megsértette férfiúi önértetét, azért fordult el tőle. Reá nem számíthat. (I. felv.)

A dráma expozíciója sikerült. Fölkelti a cselekvény további fejleménye iránt az érdeklődést. Az egymásért küzdő felek harca érdekesnek ígérkezik.

A második felvonásban tovább folyik a küzdelem. Godó kertavató mulatóságán összekerül az I. felvonásból ismert társaság. Úgy látszik, hogy Jolán már beletörődött a Godóval való házasság gondolatába és visszautasítja a feléje közeledő Tary Endrét. Tary most megkéri lovagias kötelességből Irén kezét, de Irén is visszautasítja őt. Végül Jolán is érzi, hogy nem lehet Godóval boldog, és távozni akar Godó kertavató mulatságáról. (II. felv.)

Ez a felvonás színtelen, sokszor erőltetett jeleneteivel nem érdekes. Nagyon meglátszik rajta, hogy szerzője a színpadi technikával nincsen tisztában. Amilyen biztatóan indul a darab az első felvonásban, úgy hanyatlik a másodikban.

A III. felvonás Kémény kertjében történik. Tary Endre és Jolán végre is megbékülnek, egymáséi lesznek, Irén pedig Godónak nyujtja kezét.

Ez a rövid felvonás megint sikerültebb. Kár, hogy a darabban nagy szerepe jut a véletlennek, hogy van benne néhány henye jelenet. Ami a jellemrajzot illeti, a főhiba a jellemelek következetlenségében rejlik. A férfiakat általában nemes érzelműeknek, de olykor túlzott büszkéknek, majd ingadozóknak és

férfiatlanoknak rajzolja. A női szereplők jelleme még kevésbé következetes, több bennük a szeszély; inkább a sértett hiúság, mint a valódi nőiesség képviselői. Legsikerültebben rajzolt női alakja a mindig vidám Elza, Jolán barátnője, aki a kisére léha Kéméndy Kálmánnak nyújtja majd a kezét. Sajó Sándor második színműve: *Zrínyi György házassága*, a M. Tud. Akadémia gróf Teleki-díjával jutalmazott történeti vígjáték 3 felvonásban. A darab témáját a Budapesti Hírlapban olvasott novellában találta. A művet először a M. Tud. Akadémia 1901. évi Karásonyi-pályázatára küldötte be, de bírálói (Heinrich Gusztáv, Riedl Frigyes, Herczeg Ferenc), mivel nem találták abszolút becsű műnek, a díj kiadását megtagadták. Elismerték ugyan egyes jelességeit is, és Sajó ezt biztatásnak vette és beküldte a következő évben az Akadémia Teleki-pályázatára. A bírálók (Négyessy László, Jókai Mór, Berczik Árpád, Gyenes László és Mihályfi Károly) mint viszonylag legsikerültebb művet 27 pályamű közül kitüntették a jutalommal.

Zrínyi György házassága verses vígjáték. Versformája a spanyolos trochaeus. Zrínyi Miklós, a költő szüleinek házasságáról szól a darab.

A történet ideje 1616 Alsólendván, az öreg, vitéz, de nagyravágyó Széchy Tamás házában. Széchy Tamás nagy vadászatot rendez Zrínyi György tiszteletére. Leányát, a szép és büszke Magdolnát szeretné a gazdag daliával elvételni. Zrínyinek van ugyan már jegyese, Bánffy Mária, Bánffy Gáspárnénak, Széchy szomszédjának és régi ellenségének leánya. Ez a mátkaság családi érdekekből jött létre, Zrínyi únja is. Ő a harci dicsőséget tartja első dolgának. Meghalna a házasság csendes, enyhe fészkében. Kerüli is a Bánffy-házat, de komoly szándéka Széchyéknél sincsen. De az öreg Széchy nem nyugszik. Bánffynét, ki sok borsot tört az orra alá, bosszantani akarja, de Zrínyit is szeretné vejéül. Széchy leányát meg sem kérdezi, pedig ennek a büszke leánynak minden érzése föllázad a rákényszerített mátkaság ellen. Zrínyit meglepi Magdolna erélyes fellépése, kímélni akarja érzékenységét és távozni készül. Széchy azonban nem engedi el és meghívja a kanizsai törökök ellen egy harci kalandra. De tovább is szövi terveit. Fiával Bánffy Máriának udvarlatát és Batthyányi jelenlétében, ki Bánffyné megbízásából jött Zrínyihez, hogy mátkájához hívja, a látszat kedvéért megkéri Magdolna kezét. Zrínyi, ki nem akar nőszülni, a tréfa kedvéért Széchy felelősségére belemegy a játékba. Széchy igent mond, Batthyányi fenyegetődve távozik, Magdolna pedig keserűséggel lobbantja Zrínyi szemére, hogy szerelem nélkül kérte meg kezét. Zrínyi bocsánatot kér, hiszen csak játék volt minden, de Magdolna megdöbben és megsértődik. Zrínyi most már látja, hogy Magdolna nemes gondolkodású, fennkölt érzésű leány, megmozdul a szíve:

„Megszibbadtál hetyke legény . . .

Ő azt mondja: nincs szívem, én meg, ime, fájni érzem.“ (I. felv.)

A II. felvonás néhány sikerült epizóddal indul meg. A kanizsai kaland jól sikerült. A győztesek gazdag zsákmánnyal térnek vissza. Igen érdekes az éles ellentét Széchy és Zrínyi között. A kapzsi Széchy olcsón vásárolja szelgáitól a zsákmányt, Zrínyi pedig a legértékesebb ékszert Magdolnának ajánlja fel hódolata jeléül. Magdolna visszautasítja az ékszert és Zrínyi ezt szolgájának adja, vigye a szeretőjének. Széchy nem győz eléggé csodálkozni a pazarlásan. Ekkor hozzák Hasszánt, a daliás török tisztet, kit Zrínyi ejtett foglyul. Ez a jelenet a legsikerültebb az egész műben. Tökéletesen mutatja be Zrínyi fennkölt nemes gondolkodását. Igazi magyar hős, aki megbecsüli legádázabb ellenfelét is. Szerinte a magyarnak a török a legnagyobb és legveszedelmesebb ellensége. Hasszán szerint a német. Zrínyi hiszi, hogy a mindenható, örök hazaszeretet győzni fog a törökön:

„Élek, halok e nagy célért — s ha lesz egykor gyermekem,
Nőjjön török gyűlöletben, erős, okos, hős legyen,
Csak azért, hogy e nagy célért tudjon élni, halni majd,
Lanttal, karddal, ésszel, karral vívni a nagy viadalt,
Melynek dija: diadal, a töröknek pusztulása!“

Magdolna szívében nagy változás áll be. Csodálattal néz Zrínyire, a nagylelkű, lovagias, hazáját szerető vitézre, ki megbecsüli ellenfelét is. Magdolna most már nemcsak csodálja Zrínyit, de meg is szerette. Magdolna e hirtelen belső változását nem készíti kellőleg elő a szerző. Ennek a fordultnak megértését támogatnia kell annak a történeti tudatnak, hogy itt Zrínyi Miklós és Péter anyjáról és Zrínyi Ilona nagyanyjáról van szó, ki ezt a hazafias felángolást a maga teljességében átérezte. Ezt a mozzanatot jobban kellett volna kiemelnie a szerzőnek, így volna igazán érthető, hogy Magdolna megbánta eddigi viselkedését. Az ellentét Zrínyi György és Magdolna közt többé nem komoly. Bánffy Mária megérkezik, a vőlegénye után jött, de csak évődik Zrínyivel, ő már Széchy Miklós iránt érdeklődik. A 13. jelenetben új bonyodalom támad. Pósházi jelenti, hogy Alvinczi Itinerariuma megfelel Pázmány Kalauzára. Zrínyi Pázmány védelmére kel. Széchy nem akarja most leányát a pápista Zrínyihez adni. Az eljegyzés úgyis csak tréfa volt, Magdolna gyűlöli Zrínyit. Széchy meg akarja örvendeztetni leányát a jó hírrel. Mire Magdolna mondja: „Olyan boldog, hogy a szívem megszakad!“ és zokogva hajtja le fejét. Széchy álmélkodva nézi. (II. felv.)

A III. felvonásban megjelenik Bánffyné és elégtételt követel Széchytól a kudarcért. Széchy visszakinálja Zrínyit, de Bánffyné Miklóst követeli, elmegy a nádorig panaszával. Széchy végre is engedni kénytelen, Zrínyi és Magdolna végre megvallják szerelmüket. Szerelmi dialógjukban — a darab legköltőibb része — mindegyikük magára vállalja a sok keserűséget, amit egymásnak okoztak. Széchy még mindig makacsodik, végre legyőzik felekezeti elfogultságát, megjött Zrínyi Györgynek horvát banná való kinevezése, ez is hizeleg az öreg hiúságának, másrészt attól tart, hogy rég keresett grófi címét kockáztatja, belenyugszik a megváltoztathatatlanba. Hármass boldogság fejezi be a darabot. (III. felv.)

A darab szerkezet tekintetében világos, jól felépített, követ-

kezetes. Legnagyobb értéke nyelvében van. Versei jól csengők és a párbeszédék a szigorúan kötött forma mellett is természetese-
 tesek. Sehol semmi erőltettség. A lírai részekben sok a szép költői kép. Hazafias fellángolásai sokhelyt elárulják a későbbi tüzes magyar lelkületű lírai költőt. Ami történeti értékét illeti, csak dicsérőleg szólhatunk. A kor lelkét híven varázsolja elénk és törekszik a kor lelkében a magyar léleknek megszólaltatására is. A jellemrajz nem sikerült ily mértékben. Legjobban megrajzolt alakja a Széchy Tamásé. Kapzsi, nagyravágó, elfogult, erőszakos ember, aki nem törődik leánya boldogságával sem, csak érje el önző érdekeit. Jól sikerült az epizódszereplők jellemrajza. Különösen kiemelhetjük Bánffy Gáspárné, a kardos anya jellemrajzát. Hasszán török hadnagyot néhány sikerült és rokonszenves vonással rajzolja meg. Fruzsina, Zsibrik István, Batthyányi Ferenc, Tardy György lantos, Pósházi prédikátor ismert vígjátéki típusok. Feltűnőbb hiba Zrínyi Györgynek bensőleg ellenmondó jellemében van. Zrínyi Györgyöt lovagias, feunköltlelkű embernek akarja festeni, de férfiatlanná lesz, mikor a családi politika bájjaul engedi át magát, erőtlenné válik, mikor Széchy kockázatos tervébe, mondjuk, tréfájába belemegy. Milyen különösen hat, hogy ez a magyar dalia nem talál Máriával való jegyességének felbontására más utat, mint a bujkálást! Széchy Magdolna jellemét biztosabb kézzel rajzolta meg. Női büszkesége, önérzete, szerelmének lassú, fokozatos fejlődése rokonszenvenessé teszi, igazi nőies bájjal vonja be. Kifogásolható végre, hogy a darab bonyodalma kettős deus ex machinával oldotta meg. A cserbenhagyott Bánffy Mária mást szeret és így nem törődik Zrínyi lütlenségével. A megsértett Magdolnát pedig Zrínyi hazafias tirádája gyullasztja szerelemre. Ezzel meg lenne oldva a bonyodalom. De a szerző egyébről is gondoskodott: Bánffyné és Széchy ellenségeskedéséről, továbbá a protestáns Széchy s katolikus Zrínyi felekezeti vitájáról is, mely indítékok arra szolgálnak, hogy a vékonyabbszálú főmotívum mellett a cselekvény mindjárt ki ne apadjon. Volt a darabnak egy rosszmájú epés bírálója is, aki nem értette meg, mi kitüntetni valót talált az Akadémia e darabban. A bíráló vígjátéki elemet csak annyit fedezett fel benne, hogy házassággal végződik. Meséjét zavarosnak, következetlennek találta és személyeit szánalmas alakoknak, Zrínyit operettfigurának! De hát ilyen bíráló is akadt!

A vígjáték éveken át pihent előadatlanul, míg végre a Nemzeti Színház 1907. május 17-én előadásra tűzte. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy színpadainknak sikerült a hazafias történeti költészetet lejáratniok, aminek a beözönlő idegen divatokon s a színházaknak üzleti vállalkozásokká való lesüllyedésén kívül azok a magyar szerzők is okozói, kik a történelmi költészetet sem új szellemmel, sem újabb, tökéletesebb technikával nem tudták gazdagítani. Sajó Sándor ezen a bajon is akart segíteni, ha nem is sikerült ez neki teljes mértékben, nem ő az oka egyedül. Az évad végén kifáradtak a színészek és közönség egyaránt. A darabnak még így is volt sikere.

A Zrínyi György házassága akadémiái sikerén felbuzdulva, újabb kísérletet tett Sajó a dráma terén s megírta (1904) *A gyáva* című négyfelvonásos társadalmi színművét, melyet a Vígszínházhoz nyújtott be előadás végett, de itt előadásra nem fogadták el. Későbbben a Nemzeti Színház mutatta be 1906 januárjában.

A Gyáva iránydráma, mely társadalmi életünk félszegségeit ostromozza és főleg a párbajt, mint elavult, igazságtalan és jogosulatlan hóbortot támadja.

Torma László józan gondolkodású, becsületes úriember, ellensége a párbajnak. Egy alkalommal összetűz Deméndi Géza főhadnaggyal és kölcsönösen megsértik egymást. Párbajozniok kell. Torma nem fogadja el a kihívást, felesége, Emma, külön is szavát veszi, hogy nem áll ki a párbajra. A főhadnaggyot, kinek, mint katonának, kötelessége a sértésért elégtételt venni, lefegyverzi Emma és Matild, Emma húga, aki nagy hatást tett a főhadnaggyra. Az utolsó jelenetben megtudja Torma, hogy a nők beleavatkoztak dolgába, haragra gerjed, kifakad: „Asszony játszott közre!” „Nem asszony, Torma — mondja a főhadnaggy — te — meg egy leány.” (I. felv.)

A II. felvonás egy báli helyiségben történik. Ezen megjelenik Torma is családjával és Deméndivel. Mulatság közben durván megsérti Bussa Miklós Tormát. Torma eleinte haragra gerjed, de aztán erőt vesz magán és hozzátartozóival hazaindul. Csak Emma nem tud lecsillapodni. Ő, ki eddig urát fékezte, most izgatott hevességgel szól: „Megsértettek, lakolni fognak! Nem, ezt el nem engedem.” (II. felv.) Miért e következetlenség? Nem érthető. De lássuk tovább a darab meséjét.

A III. felvonásban megtudjuk, hogy Torma valamikor régebben párbajban megölte ellenfelét és ennek árnyéka néha még most is kíséri. Párbajellenes meggyőződését multja is megerősíti. De felesége a helyi szóbeszéd, újsághírek és Kelenyeiné izgatására mindjobban átérzi a sérelmet, amely női becsületén esett, s most már ő követeli férjétől, hogy fegyveres bosszút álljon a becsületén esett sérelmek miatt. Torma igyekszik feleségét megnyugtanni, de hiába minden józan érvelése. Felesége fölindultan vágja a szemébe, hogy gyáva. Erre Torma

minden nyugalmit elvesztve, nyúl fiókjába a pisztolyért, feleségét kiutasítja a szobából s a pisztolyt nézve, halk hangon mondja: „Félek, most már igazán félek.“ (III. felv.)

A IV. felvonásban megtörténik a párbaj. Néhány izgatott jelenet után végre előkerült Torma szomorúan, megtörtén, fáradtan. Megölte ellenfelét, négy gyermek atyját. Gyilkolnia kellett, egy családot tönkretenni, hogy ne mondják gyávának. (IV. felv.)

A dráma magja a főhős Torma nemes elveinek és a kényszerítő körülményeknek összeütközésében rejlik. A cselekvény elég vékonyszálú és lassan halad a kifejtet felé. A dialógus sokbelyt hőbeszédű, nem eléggé drámai. Igaz, hogy vannak erőteljes, hatásos, meggyőző mondatai, de olykor-olykor úgy érezzük, mintha csak szónoki érveket hallanánk a társadalmi előítéletek, emberi ferde szokások, de különösen a párbaj ellen. A dráma légköre különösen a III. és a IV. felvonásban nagyfeszültségű. Az első két felvonás kissé vontatott és száraz. Ebben a darabban szembeütő a szerző színpadi járatlansága. A mag, amelyből a dráma fejlődik, egészséges és életképes, de a szerző ezúttal gyengének bizonyult a magban rejlő életerőt kellőleg érvényre juttatni. Másik nagy gyengéje a darabnak a jellemrajz. Egyetlen sikerülten megrajzolt alakja özv. Kelenyeiné Kamilla, a minden lében kanál, város hírhordozója, ki folyton férje párbajaival dicsekedik és akinek intrikája zavarja meg Tormáék családi boldogságát. A cselekedetek indító okai, rúgói a legtöbb esetben indokolatlanok, vagy elhihetetlenek.

Egészen más elbírálás alá esik *Réz István*, parasztdráma 3 felvonásban, melyet Vass Árpáddal együtt írt és mely a M. Tud. Akadémia gróf Karácsonyi-pályázatán egyhangú dícséretet nyert.

A dráma tárgyát Vass Árpádmondotta el a szerzőnek családja egyik tagjának életéből. A kidolgozás teljesen Sajó Sándor munkája. A kész dráma nyelvének aztán Vass Árpád adott népies zamatot.

A dráma exozíciójában megismerkedünk a főhőssel, Réz Istvánnal, aki miután iskolákat is végzett, elfordul a paraszti munkától. Úrrá akar lenni. Kikapja anyjától apai örökségét és gőzmalmost építtet. Versenyre akar kelni Hofer régi gőzmalomával. Az apai örökség azonban kevés az építkezéshez. Rokona, Albert, aki ügyvéddé lett, eleinte támogatja tanáccsal, de mikor tőle kölcsönt, vagy jótállást kér, megtagadja segítségét, mert közben megkérte Hofer leánya kezét. Hofer leányát István is megkérte, de kosarat kapott. A két

rokon tehát így éles ellentétbe kerül. István ráveszi édesanyját, hogy az ő birtokrészére vehessen kölcsönt. Az egyszerű asszony ebbe is beleegyezik, de kívánja, hogy házasodjék meg. A csinos Modok Zsófit ajánlja neki feleségül. István kész elvenni: „Ha nem a szívemnek, hát a szememnek“ — mondja István. De Istvánnak van hűséges szeretője is: Nagy Barna Julis, akinek István minden lelkiismeretfurdalás nélkül kiadja útját. (I. felv.)

A II. felvonás hat hónap múlva történik. A malom fölépült ugyan, de a kezdet nehézségeit nem tudja István leküzdeni. A Hofer malmával nem tudja felvenni a versenyt. Munkásai is elégedetlenkednek, gondjai mindinkább nőnek. A sok gondot tetézi szerencsétlen házassága Zsófiával. Nem értik meg egymást, csupa harc-háború az életük. István vígasztalásul visszajár régi szeretőjéhez, ami egészen lehetetlenné teszi otthoni életét. Albert, ki hozományképen kapta Hofer malmát leánya kezével, rá akarja venni Istvánt a malom eladására. István hallani sem akar erről, de ekkor megfenyegeti Albert, hogy váltói, melyek Hofer kezében vannak, másnapra esedékesek. A kétségbeesett István Andris öccsének ládáját feltöri és kilopja belőle Andris takarékkönyvét. Végül összekap feleségével, aki öngyilkossági kísérletet követ el, de Andris, az öccse megmenti. (II. felvonás.) A II. és a III. felvonás közt kéthónapi idő telt el.

István minden vállalkozása kudarcot vall. A malom alig jövedelmez, az eladásra került liszt dohos. A háza elhagyatott. Felesége hazament anyjához. Csak Andris és Julis tart ki még mellette. István a küzdelemben teljesen kifáradt, belátja, hogy minden törekvése hiábavaló volt. Nem talál egy mentő gondolatot sem. Ilyen állapotban nyit be hozzá Albert: Andrisnak még meglevő kis örökségét szeretné megvenni. István elkeseredését még fokozza Nagy János is, aki meg éppen az Andris szomszédságában levő darab föld megvételét sürgeti, amihez a takarékból kivett pénz kellene. István leszámol életével: visszatért feleségének barátságos szóval ajánlja, hogy legyen hűséges gondviselője Andrisnak. Aztán kitántorog s föbelövi magát. (III. felvonás.)

Ebben a drámában sok érték rejlik. Akadémiai bírálói (Heinrich G., Alexander Bernát, Bánóczy József, Császár Elemér és Váczy János) igen nagy elismeréssel szóltak róla. A dráma azt példázza, hogy a parasztember számára csak a megadott életkeretek nyújthatnak boldogulást, ha kilép ebből a körből és az új idők szelleméhez akar igazodni, szembekerül mások érdekeivel, hozzátartozói sem értik meg, bukás a sorsa.

A darab jelességei: kerek, egységes szerkezet, biztos jellemfejlés, érdekes meseszöveg és pompás, törölmetszett, népies zamatú nyelv. A darab szerkezete alaposan átgondolt terv szerint épült fel. Sehol egy késleltető mozzanat, a cselekvény gyorsan halad a kifejlet felé. Még feltűnőbb a jellemrajz ereje. A főhóst művészi igazsággal érdekesen állítja elénk. Igaz ugyan, hogy Réz Istvánnak vannak hibái is, melyek nemesérszű szíve és gondolkozása mellett furesán hatnak.

Van szeretője, akit nagyon szeret, de kész érdekházassága miatt elutasítani magától. Ez az egy nagy hibája a főhős jellemrajzának. Többi alakját kifogástalanul rajzolta meg. Elsősorban a szerencsétlen Modok Zsófiát, a szép, de egyszerű falusi leányt, ki sokat tűr, szenved, míg végre is az elnyomott szenvedély hevességgel tört ki belőle. Az özvegy anyát, ki folyton aggódik István vállalkozása miatt s félti fiatalabb fia örökségét is. Nagy András, a község szája, fontoskodásával. A becsületes, munkás András, ki pártját fogja bátyjának, elfojtja Zsófi iránti szerelmét, akkor sem fordul bátyja ellen, mikor ez kilopja takarékbetétkönyvét, mert bízik bátyjában. Tőfenékné, a pletykahordó öreg parasztasszony, Schwarz Dávid boltos: ismert típusok.

Ez a színmű nem került előadásra, pedig méltán megérdemelte volna. Sajó megpróbálkozott vele előbb a Vígszínháznál, ahol azzal az őszinte kijelentéssel utasították vissza, hogy más világnézetű szerzőkhöz vannak szokva. A Nemzeti Színház ridegen zárkozott el a mű előadása elől. Pedig ez Sajó Sándor legjobb műve. Csekély fáradsággal és mégis sikerrel adhatná elő még most is a Nemzeti Színház. Kár volna ezt a sikerült alkotást örökre eltemetni.

Sajó Sándor utolsó drámai műve: *Zrínyi Péter*, történeti dráma három felvonásban, utójátékkal, melyet a Magyar Tud. Akadémia 1913. évi Koezán jutalmára küldött be, de a bírálók mellőzni voltak kénytelenek, mert tárgyánál fogva nem illett be a pályázat körébe.

A három első felvonás színhelye Csáktornya, az utójátéké Németújhely. A cselekvény ideje 1670–71.

Csáktornyán tanácskozás folyik. A magyar két ellenség közt vergődik: egyik a török, másik a német. Zrínyi Péter azt hangoztatja, hogy a töröktől kell megszabadulni. Az elégedetlen magyarok a császár ellen kelnek ki. A császár semmibe sem veszi a magyart, gyötri, nyúzza. Zrínyi a császárban a magyar királyt látja. A magyar királynak kell segítséget nyújtania a török ellen. Reméli, hogy ő lesz a horvátországi seregek generálisa. De csakhamar csalódik. Rottal gróf kancellártól megtudja, hogy a császár Herberstein gróft nevezte ki generálissá. Ez újabb csalódás, továbbá felesége izgató szavainak hatása alatt elhatározza, hogy a törökkel köt szövetséget a német ellen. Felesége, Katalin, már előre látja, hogy férje lesz Erdély fejedelme és Magyarország koronája is Zrínyi fejére száll. (I. felvonás.)

A dráma előkészítése sikerültnek mondható. A történeti valóságnak megfelelően, de lélektanilag is elfogadhatóan indokolja meg a szerző Zrínyi Péter

elhatározását. Az ügyesen és élénken egymásbafűződő jelenetek hű korpépet adnak. Igaz vonásokkal rajzolja meg Zrínyi Miklós özvegyének alakját, ki már nem találja otthon magát Csáktornyan és még jellemzőbben állítja élénk Zrínyi Péter hiú és nagyravágyó feleségét, Katalint. „Kell lennie egy férfinak, aki vezérül álljon nemzete elé, és azt akartam, hogy te légy ez a férfi, mert hívságos vagyok és nagyravágyó és azt akarom, hogy nagynak lássalak téged, e tebbened magamat, én hősi, én uram!” — így tüzei Katalin Zrínyi Pétert.

A magyarok és Zrínyi bíznak a török szövetségben. Már híre is jár, hogy a török sereg közeledik és Zrínyi lesz ennek fővezére. A hír Bécsbe is eljut. Herberstein generális megérkezik és kérdőre vonja Zrínyit, kiből kitör minden magyar keserőség. Herberstein lázadónak nevezi Zrínyit és megfenyegeti. Majd megérkezik Achmed aga, a kanizsai basa követe, akivel Zrínyi egykor nem egy csatát vívott. Achmedtől megtudja, hogy a török sereg nincsen útban és a szultán nem bízik meg benne és nem látja célszerűnek a császárral kötött békét megszakítani. Zrínyi megátkozza a törököt, majd előveszi kardját és kiáltja: „Menedékem, reménységem, szerelmem, életem! Tudom, mi van rád írva, szívembe van véve jelszavad: Vincere aut mori.“ (II. felvonás.)

A II. felvonás erős, drámai feszültségű. Különösen sikerült részei Zrínyi-nek Herberstein generállal és Achmed basával való drámai jelenetei. A cselekvény fokozatosan fejlődik. Részvétünk erősödik a főhős iránt, akinek most már két halálos ellenséggel kell megküzdenie.

A rövid III. felvonásban tanúi vagyunk a nagy pusztulásnak. Párthívei elhagyják, a zágrábi érsek értesíti Zrínyit, hogy Bécsben mindent tudnak, s iparkodik rábeszélni, hogy forduljon Bécs felé. Öfelsége hatalmas és kegyelmes. A császári had készen áll, Spankau generális is közeledik. Zrínyi meghozza a nagy áldozatot: elküldi János fiát Bécsbe. Zrínyi fényes álmai, reményei, merész vágyai és hite megsemmisültek. Bukovácsky végvári kapitány jó hírrel érkezik: jó a török segítség, de Zrínyit kívánják kezelni; minden késő, Zrínyi-nek menekülnie kell. A császári katonák berontanak, pusztítanak, fosztogatnak. (III. felvonás.)

Ez a felvonás a leggyengébb. Erőtlen, bágyadt. Zrínyi tévovázása, tehetetlensége különösen hat. Fel kell mennie Bécsbe, kegyelemre. Hajótörött, aki a roncsba kapaszkodik. Merészet álmódott: hazájának jobb sorsot, magának angyalokat, kik lengedezve szállnak föléje, és a keeserű ébredés: Bécs.

Az utójáték a németújvári várban. Zrínyi még a börtönben is reméli, hogy visszakapja szabadságát, hiszen már egy év óta kínlódik itt. Csakhamar azonban megtudja a szomorú valót, hogy Frangepánnal együtt fejvesztésre ítélték. Csak még feleségét szeretné látni. Utolsó kérését teljesítik. Zrínyiné tépett ruhában, kuszált hajjal, örülten jelenik meg. Nemsokára felhangzik a dobosz, Zrínyit és Frangepánt a vesztőhelyre viszik. — Az utójáték kissé elnyújtott. Jobb lett volna, ha a szerző a III. felvonás után színváltozást ír elő, amelyben egészen röviden, drámai gyorsasággal fejezte volna be a tragédiát.

A Zrínyi Péter Sajó Sándor utolsó színpadi műve. Nem remekmű, de vannak benne figyelemreméltó mozzanatok. Minden hibája mellett is értékes alkotás. Tárgyválasztása szerencsés és Sajó a cselekménynek drámai erőt és hatást is tud adni.

Legjobban sikerült az első felvonás, a második felvonásban is sok a drámai erő és feszültség, a harmadikban hanyatlik a darab. Hősei jellemrajzában van sok igazság, rokonszenves vonás, de van következetlenség is. Ebben a művében is a mellékalakok jellemrajza a sikerültebb. A darab alap gondolata: a magyar hiába küzd nagy célokért, becsületes módon, hiába akarja nemzetét megmenteni — elgáncsolják. Hiába minden küzdelem, mert legjobbaink vagy árulók, vagy vértanuk lesznek. Az árulók sokáig élnek, a vértanuk örökké. Sajó Sándor erős lírai egyénisége ebben a darabban tör elő egész erővel. A szereplők beszédéből kihallatszik a költő meggyőzően erős hangja. A történeti tényeket lelkiismeretesen átkutatta és erős történeti érzéke segítette abban is, hogy egészen korhű legyen. A kor szelleme a maga teljességében él ebben a műben. Nyelve erőteljes, archaisztikus magyar próza. A párbeszédet helyenként elnyújtottak, kellő rövidítésekkel ezen a hibán könnyen lehetne segíteni. A dráma fordulatainak indokolása kevésbé sikerült.

Csak a teljesség kedvéért említem meg, hogy Sajó Sándor írt egy *Vihar* című egyfelvonásos operaszövegkönyvet is, mely valószínűleg a megzenésítésre vállalkozó Fischer Károlynál lehet. A költő családja e kézirat sorsáról nem tud semmit.

Sajó Sándor mint drámaíró is tehetség volt. Hogy nem sikerült valamennyi alkotása, magyarazza az a körülmény, hogy Sajó Sándornak nem volt alkalmja ifjabb korában a színpad technikájával közvetlenül megismerkedni. Tanárkodásának első éveiben Nyitrán, Újverbászon, Jászberényben megfelelő színelőadást is alig láthatott. Akármilyen elméleti képzettsége is volt a dramaturgia terén, nem pótolhatta a színpad gyakorlati ismeretét. Innen is erednek legjavarészt művei fogyatkozásai. Annyi bizonyos, hogy Sajó Sándor komoly, becsületes írói és művészi célt tűzött maga elé. Irodalmi értékeket akart adni. Két műve: a *Zrínyi György házassága* és a *Réz István*, érték. Szegényes történeti vígjáték irodalmunkban a *Zrínyi házassága* elismerésreméltó, számottevő alkotás. A *Réz István* című parasztragédia pedig ennélfelül drámai irodalmi termékeink között egyik első helyet foglalja el. Többen kísérleteztek a magyar parasztragédiával, egyiknek sem sikerült jobban, mint Sajó Sándornak, s éppen ezért volna érdemes ezt a művét a Nemzeti Színházban új életre kelteni. Meg vagyok győződve, hogy ez a kísérlet sikerrel járna.